

GTAMP 06.52.17
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2789-4320-2024-4-23-40>

Мемлекеттің инновациялық дамуындағы әлеуметтік кәсіпкерліктің рөлі: кластерлік тәсіл

Б.С. Тусупбаева¹, Б.М. Искаков^{2*}, М.К. Тузубекова³

^{1,3} «Туран-Астана» университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: ¹darinaika167@mail.ru, ²iskakov82@mail.ru, ³t-madina@yandex.ru)

Аңдатпа. Мақалада мемлекеттің инновациялық дамуындағы әлеуметтік кәсіпкерліктің маңызы мен рөлі қарастырылады. Авторлармен әлеуметтік кәсіпкерлік қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге бағытталған тиімді бизнес үлгісі ретінде сипатталып, оның инновациялық экожүйені дамытудағы ықпалы талданылды.

Ғылыми жұмыстың негізгі мақсаты кластерлік тәсілді қолдану арқылы әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың әдістері мен механизмдерінің дамуын анықтау. Бұл тәсіл әлеуметтік кәсіпорындар, мемлекеттік органдар, ғылыми-зерттеу институттары мен жеке сектор арасындағы серіктестікті күшейтуге бағытталған. Мақалада әлеуметтік кәсіпкерлікке негізделген кластерлердің аймақтық және ұлттық деңгейдегі инновациялық әлеуетті арттырудағы рөлі көрсетілген.

Авторлар теориялық, салыстырмалы және жүйелік талдау әдістерін қолдана отырып әлеуметтік кәсіпкерлікке бағытталған кластерлік тәсілдің халықаралық және отандық тәжірибелерін салыстыру арқылы олардың тиімділігін анықтады.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдауға арналған мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын, оның ішінде кластерлік тәсілдің әлеуетін іске асыру үшін қажетті құралдарды сипаттайды. Зерттеу нәтижелері инновациялық даму стратегиялары мен әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етуде әлеуметтік кәсіпкерлікті интеграциялаудың тиімді жолдарын ұсынады.

Түйін сөздер: Әлеуметтік кәсіпкерлік, инновациялық даму, кластерлік тәсіл, инновациялық экожүйе, мемлекеттік саясат, мемлекет пен бизнестің серіктестігі, инновациялық кластерлер.

Кіріспе

Қазіргі таңда әлемдік экономикадағы өзгерістер мен жаһандық сын-қатерлер мемлекеттердің инновациялық даму стратегияларын қайта қарауға ықпал етуде. Инновациялардың тұрақты экономикалық өсу мен әлеуметтік прогреске қол жеткізудегі маңыздылығы айқын. Бұл тұрғыда әлеуметтік кәсіпкерлік – қоғамның әлеуметтік және экономикалық мәселелерін шешудің инновациялық тәсілдерін ұсынатын тиімді құрал ретінде ерекше орын алады.

Әлеуметтік кәсіпкерлік қызметінің басты ерекшелігі – әлеуметтік мақсаттарды бизнестің негізгі қозғаушы күші ретінде қарастыру. Бұл модель қоғамдағы әлеуметтік теңсіздікті азайту, жұмыссыздықты төмендету және тұрақты дамуға үлес қосу үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Әлеуметтік кәсіпкерліктің бұл әлеуетін толық іске асыру үшін мемлекет, бизнес және ғылыми қауымдастық арасында тығыз ынтымақтастық қажет.

Кластерлік тәсіл әлеуметтік кәсіпкерлік пен инновациялық даму процестерін интеграциялаудың тиімді механизмі ретінде танылып отыр. Бұл тәсіл әлеуметтік кәсіпорындарды біріктіріп, олардың ресурстарды, білім мен технологияларды бөлісуі арқылы инновациялық әлеуетін арттыруға мүмкіндік береді.

Ғылыми және саяси ортада көптеген жылдар бойы адамға бағытталған экономика моделіне көшу қажеттілігі талқылануда. «Адам үшін мемлекет» құру мемлекеттің, бизнестің және қоғамның мүдделері мен күш-жігерін үйлестірмей мүмкін емес. Мұндай ынтымақтастықтың бір формасы – әлеуметтік кәсіпкерлік. Бұл сапалы жаңа құбылыс, сондықтан оның анықтамасына әлі бірыңғай тәсіл қалыптаспаған.

Бір жағынан, бұл таза экономикалық феномен ретінде кәсіпкерлік туралы әңгіме, ол мынадай сипаттамаларға ие:

- пайдаға бағытталу;
- технологиялық инновацияларды енгізу;
- даралық көзқарас және коммерциялық қызметке тән басқа да қасиеттер.

Екінші жағынан, кәсіпкердің әлеуметтік қызметінің өзектілігі арта түсуде. Осы тұрғыдан алғанда, әлеуметтік кәсіпорындарды көбінесе коммерциялық емес және қайырымдылық ұйымдармен салыстырады. Шетелдік және отандық авторлардың көптеген зерттеулері коммерциялық, коммерциялық емес және қайырымдылық ұйымдардың негізгі айырмашылықтарын көрсетуге арналған.

Мақалада әлеуметтік кәсіпкерлікті зерттеудің басты мақсаты негізінен қызметтің ерекше формасы ретінде түсініледі, оның басты ерекшеліктері болып мыналар табылады:

- әлеуметтік миссияға (әлеуметтік мәселелерді шешуге) бағдарлану, бұл кез келген кәсіпкердің басты міндеті;
- қызметінің нәтижелері үшін жоғары жауапкершілікті көрсету;
- идеяларды, қабілеттерді, ресурстар мен әлеуметтік байланыстарды жұмылдыру мүмкіндігі;
- маңызды әлеуметтік мәселелерді шешу кезінде қаржылық тұрақтылықтың негізі ретінде кәсіпкерлік стратегияларды пайдалану;

– әлеуметтік мақсаттарды көздейтін өміршең әлеуметтік-экономикалық құрылымдар мен институттарды құру;

– әлеуметтік кәсіпкерлікті әртүрлі ұйым түрлерінің экономикалық, білім беру, ғылыми-зерттеу, қайырымдылық және рухани қызметтерінің ортақтығы ретінде түсіну;

– әлеуметтік құндылықтарды құру үшін инновацияларды енгізу және оқыту.

Айта кету керек, кез келген инновацияны енгізу – кез келген ұйым дамуының ажырамас элементі және негізгі көзі болып табылады. Әлеуметтік кәсіпорындар шешуге тырысатын әлеуметтік маңызы бар мәселелер дәстүрлі тәсілдер аясында шешілмейді, сондықтан тек сапалы жаңа идеяларды ғана емес, сонымен қатар қоғам қойған міндеттерге толығымен сәйкес келетін құрылымдарды қажет етеді.

Әдеби шолу

Институционалдық ортада елеулі өзгерістер орын алуда, бұл болашақта институттардың өзгеруіне алып келеді. Сонымен қатар, модельдің өзі эволюцияланады: Й. Шумпетер зерттеулеріне сай бейімделуші тұлғасынан әлеуметтік-экономикалық «миссионер» моделіне көшу қалыптасуда [1].

Зерттеудің әлеуметтік кәсіпкерлік саласын дамытудың басында коммерциялық емес ұйымдардың кәсіпкерлік ойлаудан қалай пайда көретіні және коммерциялық емес ұйымдардағы дәстүрлі құндылықтар тез өзгертін ортада бизнес құндылықтарына тап болған кезде туындайтын мәселелерді қалай шешуге болатындығы белгілі. П. Сундар [2] әлеуметтік кәсіпкерлер мен әлеуметтік кәсіпкерліктің өзгеріс агенттері ретіндегі рөлін атап өтті және инновацияға негізделген инновациялық ұйымдардың өзгермелі қоғамда баламалы билік құрылымдарын қалай құратыны туралы мысалдар келтірді. Сонымен қатар, Э. Де Леу [3] кәсіпкерлікке негізделген мұндай өзгерістер процестері қоғамдастықты біртіндеп институционализациялау арқылы күш алады деп сендірді және А. Фаулер [4] коммерциялық кәсіпкерлік пен қоғамдық әл-ауқат тұрғысынан үкіметтік емес даму ұйымдарындағы әлеуметтік кәсіпкерлік және азаматтық инновациялар идеяларын проблемалаған. Бұл салаға қосқан үлестер көбінесе әртүрлі контекстегі жағдайлық зерттеулер болды, бірақ сайып келгенде, әлеуметтік кәсіпкерлік құбылысының жаңа шеңберін жасауға тырысты.

Әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы зерттеулер қазіргі кезеңде өзекті болып табылады және үлкен сұранысқа ие. Ашық университет, Бирмингем Университеті, Кембридж университеті, Дельфт технологиялық университеті-бұл әлеуметтік кәсіпкерлікті зерттеумен айналысатын ғылыми ұйымдар. Авторлар арасында М. Ниссенс, П. Трейси, Дж. Фергюсон, Дж. Дефорни, Дж. Майра, б. р. Смит, Р. Спира, ч. Триведи, Д.Вестли және т. Куни [2]. Ғалымдардың көпшілігі зерттеулерді, деректерді қалай түсіндіру керектігі туралы ықтимал сұрақтар мен ұсыныстарды жеткізетін нұсқауларға айналдыру керек деп келіскенімен [5], әдебиеттерге шолу әлеуметтік кәсіпкерлікті зерттеу саласы ерекше назар аударуға тұрарлық деп болжайды.

Әлеуметтік инновациялар кеңістігі цифрландыру және кластерлеу арқылы экономикалық кеңістікке ұқсас трансформацияларға бағынады. Экономиканы кластерлеу

– жоғары технологиялық салаларға қатысты қолданылатын инновациялық аймақтық саясаттың құралы деп саналады. Кең мағынада экономикалық кластер белгілі бір ресурстарды біріктіретін және қатысушыларының (формальды тәуелсіз ұйымдар) нақты құзыреттерін нығайтатын салалық ұйымаралық желіні білдіреді. Құқықтық тәуелсіздігін сақтай отырып, кластерге кіретін фирмалар ортақ мәселелерді шешуге қатысады, аймақтың аумағын (немесе бірнеше аймақтарды) «байланыстырады», осылайша аймақтың өмір сүру деңгейі мен бәсекеге қабілеттілігіне елеулі әсер етеді.

Осы тұрғыда кластер әлеуметтік саясаттың қолайлы құралы болып көрінеді. Алайда, шетелде әлеуметтік кәсіпкерлер кластерінің мысалдары жоқ. Әрбір өнеркәсіптік кластер орналасқан аумаққа әлеуметтік әсер етуі керек деп есептеледі. Өндіріс саласындағы экономикалық әсер синергетикалық әсерге айналып, мультипликаторды іске қосу керек.

Қазақстанда, керісінше, жоғары технологиялық салалардың кластерлері көбінесе тиімсіз болып табылады, бірақ сонымен қатар әлеуметтік саладағы бірегей кластер бар. 2015 жылы Омбы облысында алғашқы «Әлеуметтік инновациялар кластері» құрылды. Кластер екі алаң жүйесін білдіреді: әлеуметтік кәсіпкер мектебі және әлеуметтік кәсіпкерлікпен айналысатын 18 ұйымды біріктіретін ұйымаралық желі.

Кластер құрылымының негізгі ерекшеліктері:

- кластерге кіретін барлық ұйымдардың коммерциялық емес сипаты;
- өндірістік кәсіпорындардың болмауы;
- тірек кәсіпорынның болмауы;
- мемлекеттік қолдаудың күшеюі;
- ғылыми-зерттеу базасының әлсіздігі;
- нақты әлеуметтік миссияның болуы және т.б.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Мақалада зерттеу жүргізу үшін келесі әдістер мен материалдар пайдаланылды:

Әлеуметтік кәсіпкерлік және кластерлік даму тақырыбындағы отандық және шетелдік ғылыми еңбектер және Қазақстанның инновациялық даму стратегиялары мен әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдауға арналған мемлекеттік бағдарламалары қарастырылды.

Зерттеу әдістері болып:

Теориялық талдау әдісінде әлеуметтік кәсіпкерлік және кластерлік тәсіл теориясының концептуалды негіздерін қарастыру үшін әдебиетке шолу жасалды. Бұл әдіс арқылы зерттеу мәселесін жан-жақты түсіну қамтамасыз етілді.

Салыстырмалы талдау әдісінде әлеуметтік кәсіпкерлікке бағытталған кластерлік тәсілдің халықаралық және отандық тәжірибелерін салыстыру арқылы олардың тиімділігін анықтау қарастырылды.

Жүйелік талдау әдісінде әлеуметтік кәсіпкерлік қызметінің әртүрлі элементтері мен олардың өзара байланыстарын зерттеуге мүмкіндік беретіні анықталды. Бұл талдау арқылы әлеуметтік кәсіпкерлік экожүйесінің құрылымын және оның дамуындағы негізгі факторларды түсінуге болады.

Әлеуметтік кәсіпкерлік жүйесі келесі негізгі элементтерден тұрады:

Әлеуметтік кәсіпкерлер:

Қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге бағытталған бастамашы тұлғалар немесе ұйымдар.

Олардың мақсаты – қоғамға пайда әкелетін қызметтер мен өнімдер жасау.

– Мемлекет:

Құқықтық және реттеуші базаны қамтамасыз етеді.

Субсидиялар, жеңілдетілген салық салу және гранттар арқылы әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдайды.

– Жеке сектор:

Әлеуметтік кәсіпорындарға инвестиция немесе демеушілік көмек көрсетеді.

Қоғамдық жауапкершілік аясында серіктестік орнатады.

Ғылыми-зерттеу және білім беру ұйымдары:

Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытуға қажетті білім мен инновациялық шешімдер ұсынады.

Кәсіпкерлердің кәсіби біліктілігін арттыруды қамтамасыз етеді.

– Қоғам:

Әлеуметтік кәсіпорындардың қызметін қолдайтын немесе тұтынушы ретінде қатысатын негізгі топ.

Әлеуметтік кәсіпкерлік жүйесіндегі өзара байланыстарға мемлекет пен әлеуметтік кәсіпкерлердің байланысын жатқызуға болады.

Осы кезде мемлекет қолдау көрсетіп, әлеуметтік кәсіпкерлердің қызметіне оңтайлы жағдай жасайды.

Әлеуметтік кәсіпкерлер қоғамдағы мәселелерді шешуде мемлекеттің күшін толықтырады.

Әлеуметтік кәсіпкерлер мен жеке сектордың байланысы:

Жеке сектор әлеуметтік кәсіпорындардың жобаларын қаржыландыру арқылы әлеуметтік мәселелерді шешуге үлес қосады.

Әлеуметтік кәсіпкерліктің кластерлік тәсілін зерттеудің келесі бір түрі, ол SWOT-талдау.

Әлеуметтік кәсіпкерліктің кластерлік тәсіл арқылы дамуының күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауіптерін бағалаумен айналысады.

Кесте 1 Әлеуметтік кәсіпкерліктің SWOT-талдауы

«Күшті жақтар (Strengths)»	«Әлсіз жақтар (Weaknesses)»	«Мүмкіндіктер (Opportunities)»	«Қауіптер (Threats)»
Әлеуметтік мәселелерді шешуі	Қаржыландырудың шектеулі болуы	Мемлекеттік қолдау бағдарламаларын дамыту	Экономикалық тұрақсыздық
Қоғамның тұрақты дамуына үлес қосуы	Құқықтық және реттеуші базаның жеткіліксіздігі	Инновациялық кластерлер құру арқылы ресурстарды біріктіру	Инфрақұрылымдық қолдаудың болмауы

Инновацияларға бейімділігі	Әлеуметтік кәсіпкерлік туралы төмен хабардарлық	Халықаралық тәжірибені енгізу	Қоғамның сенімсіздігі немесе қызығушылығының төмендеуі
Мемлекет пен бизнес арасындағы ынтымақтастықты нығайту	Кәсіпкерлердің басқарушылық дағдыларының жетіспеушілігі	Жастар мен қоғам белсенділігін арттыру	Бәсекелестіктің артуы

Ескерту: [6] негізінде авторлармен құрастырған

Экономиканың басқа салаларындағыдай, кластердің экономикалық нәтижелері өз дәрежесіне көтеріле алмай келе жатыр, бірақ кластерге қатысушы ұйымдардың бірлескен қызметінің әлеуметтік әсерін бағалауға болады. Осылайша, әлеуметтік сала өзінің «мәңгілік» мәселелерімен инновациялар экономикасының саласы ретінде қарастырылуы мүмкін. Өндірісте ғана емес, әлеуметтік секторда да қызметті құрылымдау мен ұйымдастырудың жаңа механизмдері, мәселелерді түсінудің жаңа тәсілдері қажет. Әлеуметтік кәсіпкерліктің экономиканың дамуына қосқан үлесі әлі анықталуы керек, бірақ бұл қызметтің болашақта қандай пайда әкелетіні қазірдің өзінде айқын.

Кесте 2 Әлеуметтік инновациялардың тиімділігін өлшеу және бағалау

Көрсеткіш	Сипаттама	Маңыздылығы
Әлеуметтік әсер	Өмір сүру сапасын жақсарту, қоғамдық мәселелерді шешу	Жоғары
Экономикалық тиімділік	Шығын мен нәтиже қатынасы	Орта
Шешімдердің тұрақтылығы	Шешімдердің уақыт өте келе өз әсерін сақтау қабілеті	Жоғары

Ескерту: [7] негізінде авторлар құрастырған

Әлеуметтік инновациялардың тиімділігін өлшеу және бағалау – олардың қоғамдағы нақты әсерін анықтау үшін қажетті маңызды процесс. Бұл процесс инновациялардың қаншалықты тиімді екенін, олардың әлеуметтік мәселелерді шешуге қосқан үлесін, сондай-ақ олардың ұзақ мерзімді тұрақтылығын бағалауға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік инновациялардың тиімділігін өлшеу үшін арнайы көрсеткіштер қолданылады. Олар бірнеше негізгі бағыттарды қамтиды:

Әлеуметтік әсер:

– Қанша адамға көмектесті және қоғамдағы қандай өзгерістерге қол жеткізілді (мысалы, жұмыссыздық деңгейін төмендету, экологиялық жағдайды жақсарту) деген сұрақтарға жауап іздейді

Қамту деңгейі:

– Инновацияның қаншалықты кең ауқымды адамдарды немесе аймақтарды қамтығаны.

Сапалық көрсеткіштері болып қызмет алушылардың өмір сапасының жақсаруы мен қоғамның әлеуметтік инновацияға қанағаттану деңгейін анықтайды.

Әлеуметтік инновациялардың тиімділігін бағалаудың әртүрлі әдістері бар:

Көпөлшемді талдау:

– Әлеуметтік, экономикалық, экологиялық және мәдени әсерлерді талдау арқылы жан-жақты баға беру.

SROI (Social Return on Investment):

– Әлеуметтік қайтарымдылықты қаржылық тұрғыдан өлшеу. Мысалы, инвестицияланған 1 теңге қаншалықты әлеуметтік пайда әкелді.

Нәтижелер мен талқылау

Әлеуметтік инновациялардың тиімділігін өлшеу мен бағалау олардың қоғамдағы маңыздылығын және ұзақ мерзімді әсерін анықтауға көмектеседі. Бұл үдеріс инновациялардың сапасын арттыруға, ресурстарды тиімді пайдалануға және жаңа әлеуметтік шешімдерді табуға негіз болады. Әлеуметтік инновациялардың нәтижелерін дұрыс бағалау арқылы олардың тұрақтылығын қамтамасыз ету және қоғамға тигізетін оң әсерін арттыруға болады.

Кесте 3 Кластерді қолдаудағы мемлекеттік органдардың рөлі

Қаржыландыру Әлеуметтік инновациялық жобаларға гранттар, несиелер және салық жеңілдіктерін бөлу.	Инфрақұрылым Кластерді дамыту үшін коворкинг алаңдарын, акселераторларды және басқа да инфрақұрылымдық нысандарды құру.
Нормативтік құқықтық база Әлеуметтік инновацияларды дамыту үшін қолайлы нормативтік-құқықтық ортаны қалыптастыру	Экожүйе Әртүрлі кластер мүшелерінің өзара әрекеттесуін ынталандыру.

Ескерту: [8] негізінде авторлар құрастырған

Кластерлер – бұл бір салада немесе өңірде жұмыс істейтін ұйымдардың, кәсіпорындардың, ғылыми-зерттеу орталықтарының және басқа субъектілердің кооперациясы. Мемлекеттік органдар кластерлердің қалыптасуында және олардың тиімді жұмыс істеуінде маңызды рөл атқарады, себебі олар экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Мемлекеттік қолдаудың негізгі бағыттары.

Құқықтық және институционалдық қолдау:

– Мемлекеттік органдар кластерлерді дамыту үшін заңнамалық базаны құрады.

– Мысалы, арнайы экономикалық аймақтар немесе кластерлік саясатты қолдайтын нормативтік-құқықтық актілер қабылданады.

Қаржылық қолдау:

– Мемлекет субсидиялар, гранттар және жеңілдетілген несиелер беру арқылы кластерлердің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

– Инфрақұрылымды дамытуға мемлекеттік инвестициялар бөлінеді.

Инфрақұрылымдық қолдау:

– Мемлекеттік органдар кластерлерді қажетті инфрақұрылыммен қамтамасыз етеді: индустриялық аймақтар, логистикалық орталықтар, зертханалар және т.б.

– Мысалы, Қазақстанда арнайы экономикалық аймақтарда инфрақұрылым кластерлік жобаларды дамыту үшін пайдаланылады.

Ғылыми-зерттеу және инновациялық қолдау:

– Мемлекет ғылыми зерттеулерді қолдау үшін университеттер мен ғылыми-зерттеу институттарын кластерлермен байланыстырады.

– Инновациялық жобаларды қаржыландыру, патенттерді рәсімдеу және коммерцияландыру үшін мемлекеттік бағдарламалар енгізіледі.

Білім беру және кадрларды даярлау:

– Мемлекеттік органдар кластерлерге қажетті кадрларды даярлау үшін кәсіби білім беру бағдарламаларын ұйымдастырады.

– ЖОО-лар мен колледждерде кластерлердің сұранысына сәйкес мамандықтар ашылады.

Мемлекеттік органдардың ынталандырушы рөлі:

– Серіктестік құру: Мемлекет бизнес пен ғылыми ұйымдарды біріктіріп, тиімді серіктестік орнатады.

– Координация: Мемлекеттік органдар кластердің барлық қатысушыларының жұмысын үйлестіреді, олардың арасындағы байланысты нығайтады.

– Мониторинг және бағалау: Мемлекет кластерлік жобалардың тиімділігін бақылап, олардың нәтижелерін бағалайды.

Мемлекет пен жеке сектор арасындағы ынтымақтастық бірінші кезекте мемлекеттік органдар мен жеке сектордың ынтымақтастығы кластерлерді дамытуда басты рөл атқарады. Мұндай серіктестік:

– Жеке сектордың инвестиция тартуын жеңілдетеді;

– Мемлекеттік саясаттың тиімді орындалуын қамтамасыз етеді;

– Ортақ мақсаттарға қол жеткізу үшін ресурстарды біріктіреді.

Қазақстанда мемлекеттік органдар кластерлік саясатты дамытуда маңызды рөл атқарады:

– «Индустрияландыру картасы» бағдарламасы аясында аймақтық кластерлерді қолдау жүзеге асырылады.

– «Астана» халықаралық қаржы орталығы (АХҚО): қаржылық және инвестициялық кластер ретінде мемлекет қолдауымен құрылды.

– Арнайы экономикалық аймақтар (АЭА): өндірістік және логистикалық кластерлерді дамыту үшін жеңілдіктер беріледі [9].

Мемлекеттік қолдаудың тиімділігі болып:

– Экономиканың бәсекеге қабілеттілігі артады.

- Жаңа жұмыс орындары құрылады.
- Өңірлік және салалық даму жақсарады.
- Инновациялар енгізіліп, экспорттық әлеует артады.

Мемлекеттік органдар кластерлердің құрылуы мен дамуына жан-жақты қолдау көрсетіп, олардың тиімді жұмыс істеуі үшін қажетті жағдайлар жасайды. Кластерлік саясат экономиканың тұрақтылығын арттырып, аймақтардың әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Мемлекет пен жеке сектордың тиімді серіктестігі арқылы кластерлердің әлеуметтік және экономикалық әсерін барынша арттыруға болады [10].

Әлеуметтік кәсіпкерлік дамыған елдерде қоғамның өзекті мәселелерін шешу және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету мақсатында кеңінен таралған. Бұл елдерде әлеуметтік кәсіпкерлік мемлекеттік қолдау, құқықтық база, инновациялық шешімдер және ресурстардың қолжетімділігі есебінен дамып келеді.

Әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілер қызметінің статистикалық деректерінің жеткіліксіздігі және біржақтылығы даму факторларының әсерінің тереңдігін жан-жақты бағалауға мүмкіндік бермейді. Ақпараттың жетіспеушілігі факторлардың әсерін бағалауға кедергі келтіреді. Сонымен бірге, Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы зерттеулер, Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлер қауымдастығының деректері негізінде факторлар мен нәтижелер жиынтығы қалыптасты: белгі-нәтиже (у) – Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпорындардың саны және фактор-белгілер (х).

x_1 – жұмыспен қамтуды қажет ететін ерекше қажеттіліктері бар адамдардың саны, мың адам; x_2 – жұмыссыздық деңгейі, %; x_3 – халықтың кедейлік деңгейі, %; x_4 – жалпы ішкі өнімдегі әлеуметтік қорғауға арналған шығындардың үлес салмағы, %; x_5 – жан басына шаққандағы жалпы ішкі өнім, АҚШ долларымен; x_6 – тұтыну бағаларының индексі, %; x_7 – инновацияларды енгізетін ұйымдардың үлесі, %.

Факторларды үш топқа бөлейік:

Демографиялық топ (x_1), Әлеуметтік топ (x_2, x_3, x_4), Экономикалық топ (x_5, x_6, x_7)

Демографиялық және әлеуметтік факторлар топтары әлеуметтік саланың мемлекеттік әлеуметтік қорғау саясатының байланыстарын ескереді. Ал экономикалық факторлар тобы қоғамның дамуындағы экономикалық әл-ауқатты көрсетеді. Таңдалған факторлар топтары әлеуметтік кәсіпкерліктің дамуын анықтайтын детерминанттарды сипаттайды.

Кесте 4 Талдау үшін деректер

Жылдар	у	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
2020	183	536,8	0,5	4,8	13,9	8316	18,1	1,19
2021	187	549,5	0,9	5,9	13,8	5941	13,5	1,08
2022	204	554,9	1,0	5,7	14,5	4989	11,8	1,54
2023	211	552,61,1	1,1	6,0	15,0	5586	10,1	0,62

Ескерту: [11] негізінде авторлар құрастырған

Экономика-математикалық құралдарды факторлардың өзара байланысын анықтап, корреляциялық-регрессиялық тәуелділікті көрсететін $y=f(x)$ моделін құру үшін қолданамыз (5-ші кесте).

Кесте 5 Корреляциялық-регрессиялық талдау

Фактор	Корреляция коэффициенті	Айнымалылар арасындағы тәуелділік	Есептелген мәндердің нақты мәндерден орташа ауытқуы
X1	0.875	$y = 125.47724 + 0.59092 * X1$	5.0 %
X2	0.617	$y = 148.19792 + 45.10417 * X2$	5.2 %
X3	0.519	$y = 193.78265 + 1.93445 * X3$	6.0 %
X4	0.854	$y = 24.74258 + 11.84124 * X4$	5.5 %
X5	0.594	$y = 214.79118 + 0.00500 * X5$	5.9 %
X6	-0.565	$y = 193.22662 - 0.44005 * X6$	4.9 %
X7	0.251	$y = 170.21434 + 12.73321 * X7$	5.7 %

Ескерту: [11] негізінде авторлар құрастырған

Қазақстан кәсіпорындарында ерекше қажеттіліктері бар адамдардың еңбегі пайдаланылады, бірақ барлық кәсіпорындар мұндай адамдарды жұмысқа қабылдамайды. Халықтың кедейлік деңгейі мен жұмыссыздық деңгейі басты фактор болып табылмайды. Қазақстанда бағалау қиын жасырын жұмыссыздық бар, сонымен қатар орташа жалақы деңгейі халықтың нақты жалақысынан өзгеше болуы мүмкін.

Дамыған елдерде әлеуметтік кәсіпкерліктің пайда болу себептері.

Әлеуметтік мәселелердің болуы:

– Кедейліктің азаюы, теңсіздікті төмендету, экологиялық мәселелер және инклюзия сияқты әлеуметтік міндеттерді шешу қажеттілігі.

Мемлекеттік және коммерциялық сектордың шектеулері:

– Мемлекеттік ресурстардың шектеулілігі және жеке сектордың әлеуметтік мәселелерге жеткілікті назар аудармауы.

Инновацияларға қажеттілік:

– Дәстүрлі тәсілдерден тыс жаңа шешімдер мен әдістерді қолдану.

Жеке тұлғалардың белсенділігі:

– Белсенді азаматтық қоғам мен әлеуметтік жауапкершілікті арттыруға бағытталған азаматтардың қызығушылығы [11].

Дамыған елдердегі әлеуметтік кәсіпкерліктің ерекшеліктері.

Шағын және орта бизнес ғана талап ете алатын әлеуметтік кәсіпорын мәртебесі көптеген елдерде бекітілген, бірақ әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілерінің жағдайын құқықтық реттеудің басқа жолдары төмендегі кестеде көрсетілген.

Кесте 6 Әлеуметтік кәсіпкерлік модельдері

Модель	Осы модельді іске асырушы елдер	Модельдің сипаттамасы
Модель I Әлеуметтік кәсіпорындар статусы	Бельгия, Ресей, Италия, Оңтүстік Корея, Словения, Финляндия, Вьетнам, Қазақстан және т.б.	– мойындау жүйесі/сертификаттау жүйесі ұйымдар; – белгілі бір мүдделер объектісі (тек коммерциялық ұйымдар; коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдар); – сәйкес келу критерийлері, статус; – арнайы атқарушы орган тағайындауға жауапты орган және әлеуметтік мәртебе, кәсіпорындар – статуска ие ұйымдардың тізімі; – мемлекеттік қолдау жүйесі
Модель II Арнайы ұйымдық-құқықтық нысан	Германия, Италия, Испания, АҚШ, Ұлыбритания және т.б.	– заңды тұлғаның түрі; – әлеуметтік белгілерін ескере отырып кәсіпорындардың қызметтік құқықтық режимі; – мемлекеттік қолдау жүйесі; – әрекеттер арасындағы берік байланыс заңды тұлға және мүдделер жүзеге асыруды шешуге бағытталған әлеуметтік мәселелер мен халықтың өмір сүру сапасын арттырудағы мемлекеттің саясаты

Ескерту: [12] негізінде авторлар құрастырған

Германияда, Америка Құрама Штаттарында, Ұлыбритания заңнамаларында әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы қызметті жүзеге асыру үшін заңды тұлғалардың арнайы ұйымдық-құқықтық нысандары қалыптасқан.

1. Институционалдық қолдау:

– Дамыған елдерде әлеуметтік кәсіпкерлік үшін арнайы құқықтық құрылымдар мен бағдарламалар бар.

– Мысалы, Ұлыбританияда «Community Interest Company (CIC)» құрылымы арнайы әлеуметтік мақсаттарды жүзеге асыру үшін жасалған.

2. Қаржыландыру және инвестиция:

– Әлеуметтік инвестициялар, гранттар және қайырымдылық қорлар арқылы қаржыландырылады.

– Дамыған елдерде венчурлық капитал мен жеке инвестициялар арқылы әлеуметтік жобалар қолдау табады.

3. Инновациялық шешімдер:

– Әлеуметтік кәсіпкерлер жасыл технологиялар, цифрлық платформалар және инклюзивті бизнес модельдерді белсенді қолданады.

– Мысалы, Германияда Auticon компаниясы аутистік спектрі бар адамдарды IT саласына тарту арқылы инклюзияны дамытады [13].

4. Мемлекеттік серіктестік:

– Әлеуметтік кәсіпкерлер мен мемлекеттік органдар арасында тығыз серіктестік орнайды.

– Бұл серіктестік мемлекеттік саясатты жүзеге асыру мен әлеуметтік жобалардың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Дамыған елдердегі мысалдар.

Ұлыбритания:

– Social Bite: кірістерінің 100%-ын қайырымдылыққа бағыттайтын дәмханалар желісі. Баспанасыз адамдарды жұмысқа орналастыруға көмектеседі.

– Big Issue: үйсіздерге арналған газеттерді сату арқылы жұмысқа орналасу мүмкіндігін береді.

АҚШ:

– TOMS Shoes: "One for One" моделі арқылы әр сатылған аяқ киім үшін мұқтаж адамға бір жұп аяқ киім береді.

– Ashoka Foundation: Әлеуметтік кәсіпкерлерді қаржыландырып, оларға жаһандық деңгейде қолдау көрсетеді.

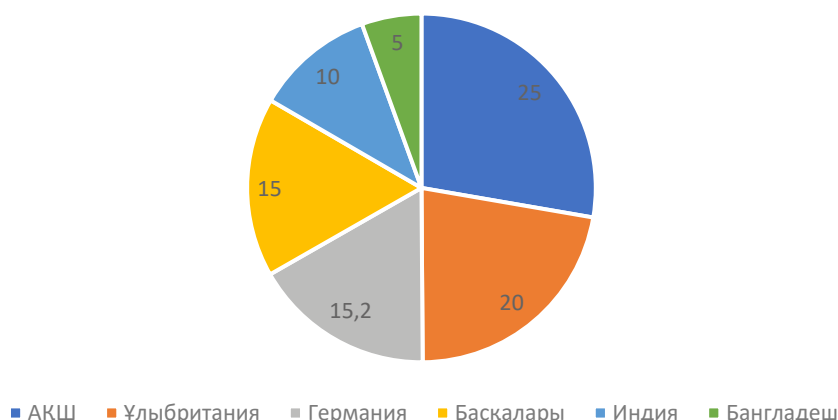
Германия:

– Auticon: аутистік спектрі бар адамдарға жұмыс орындарын ұсынатын IT-компания.

– Dialogue in the Dark: көру мүмкіндігі шектеулі адамдардың жұмыспен қамтылуын және олардың әлеуетін арттыруды қолдайтын жоба.

Финляндия:

– Әлеуметтік кәсіпкерлік көбінесе білім беру мен денсаулық сақтау саласында қолданылады. Мектептердегі инновациялық бағдарламалар мен инклюзивті білім беру бастамалары – негізгі бағыттар.

Сурет 1 Әлеуметтік кәсіпкерліктің елдер бойынша бөлінуі, 2023 жыл

Ескерту: [14] негізінде авторлар құрастырған

Мемлекеттік және құқықтық қолдау.

1. Арнайы заңнамалық құрылымдар:

– Ұлыбританиядағы Community Interest Company (CIC) моделі әлеуметтік кәсіпкерлерге салықтық жеңілдіктер береді.

– Германияда әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған бағдарламалар бар.

2. Гранттар мен субсидиялар:

– Дамыған елдерде мемлекет әлеуметтік жобаларды қаржыландыру үшін арнайы гранттар мен субсидиялар береді.

– Мысалы, Еуропалық Одақ әлеуметтік инновацияларды қолдау үшін жыл сайын миллиардтаған еуро бөледі.

Әлеуметтік кәсіпкерліктің даму тенденциялары

1. Цифрлық платформалар:

– Әлеуметтік кәсіпкерлер цифрлық технологияларды кеңінен қолданады (мысалы, краудфандинг платформалары).

2. Жасыл экономика:

– Экологиялық проблемаларды шешуге бағытталған бизнес-модельдер, мысалы, қайта өңдеу, баламалы энергия көздерін пайдалану.

3. Инклюзивті бизнес:

– Ерекше қажеттіліктері бар адамдарды қоғамға интеграциялау [15].

Дамыған елдердегі әлеуметтік кәсіпкерлік әлеуметтік және экономикалық проблемаларды шешуде маңызды құрал болып табылады. Бұл модель мемлекеттік қолдаудың, инновациялардың және қаржыландырудың арқасында тұрақты дамып келеді. Дамыған елдердің тәжірибесі басқа мемлекеттер үшін үлгі бола алады және олардың әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудағы перспективаларын айқындайды.

Қорытынды

Мемлекеттің инновациялық дамуында әлеуметтік кәсіпкерліктің рөлі ерекше маңызға ие. Әлеуметтік кәсіпкерлік тек экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етумен шектелмей, қоғамның өзекті әлеуметтік мәселелерін шешуге бағытталған инновациялық тәсілдер ұсынады. Бұл бағыт қоғамның тұрақты дамуына ықпал етіп, мемлекет пен бизнестің, сондай-ақ азаматтық қоғамның өзара тиімді ынтымақтастығын нығайтуға жағдай жасайды.

Мақалада ұсынылған кластерлік тәсіл әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың тиімді құралы ретінде қарастырылады. Кластерлерді құру арқылы әлеуметтік кәсіпорындар, ғылыми-зерттеу ұйымдары, бизнес және мемлекеттік органдар арасында серіктестік орнап, ресурстарды тиімді пайдалану, инновациялық шешімдерді енгізу және экономикалық өсуге қол жеткізу мүмкін болады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей:

Әлеуметтік кәсіпкерлік пен инновациялық кластерлерді біріктіру мемлекетке аймақтық және ұлттық деңгейде әлеуметтік-экономикалық мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Мемлекет тарапынан кластерлік тәсілді қолдау және ынталандыру саясаты әлеуметтік кәсіпкерліктің қаржылық тұрақтылығын арттырып, инновацияларға бейімделуіне ықпал етеді.

Қоғамның әлеуметтік кәсіпкерлікке деген қызығушылығын арттыру және оның артықшылықтарын насихаттау маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Ал енді зерттелінген тақырыпқа сай келесі ұсыныстарды көрсетуге болады:

- Мемлекет әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау үшін институционалдық және құқықтық базаны жетілдіруі қажет.

- Әлеуметтік кәсіпорындарды кластерлік құрылымдарға біріктіру арқылы олардың инновациялық әлеуетін арттыру қажет.

- Әлеуметтік кәсіпкерлікке арналған мемлекеттік және жеке инвестицияларды көбейту үшін қаржылық ынталандыру тетіктерін енгізу ұсынылады.

Қорытындылай келе, әлеуметтік кәсіпкерлік мемлекеттің инновациялық дамуының негізгі қозғаушы күшіне айнала алады. Кластерлік тәсіл осы үдерісте тиімді құрал ретінде пайдаланылып, қоғамның тұрақты дамуына және әлеуметтік мәселелерді шешуге қосымша мүмкіндік ашады.

Алғыс айту, мүдделер қақтығысы

Мақала жеке қаражат есебінен жазылды, авторларда мүдделер қайшылығы жоқ

Авторлардың қосқан үлесі:

Бауыржан Искаков – негізгі автор, зерттеудің ұйымдастырушысы болып табылады, қорытындыларды тұжырымдап, ұжымдық жобаны жүзеге асырудың нәтижелерін жинақтайды.

Ботагоз Түсупбаева – статистикалық мәліметтерді жинау, өңдеу және талдау, кестелер мен графиктер құрастыру.

Мадина Тузубекова – мақаланың соңғы нұсқасын жариялауға бекіту.

Әдебиеттер тізімі

1. Шумпетер, Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – Москва : Директ-Медиа, 2007. – 400 с. – Режим доступа: по подписке. – [Электрон. ресурс] - URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=26860> (қаралу күні: 30.10.2024)

2. Pierre A., von Friedrichs J., Vincent J. Review of Social Entrepreneurship Research: Book chapter // In: Lundström A., Zhou C., von Friedrichs Y., Sundin E. (Eds.) Social Entrepreneurship. International Entrepreneurship Studies. – Springer, 2014. – № 29. – P. 43-69.

3. De Leeuw E. Healthy cities: urban social entrepreneurship for health // Health Promotion International. – 1999. – № 14(3). – P. 261–269.

4. Fowler A. NGDOS as a historic moment: beyond helping social entrepreneurship or civic innovation? // Third World Quarterly. – 2000. – № 21(4). – P. 637–654.

5. Edmondson A. C., McManus S. E. Methodological fit in research management // Academy of Management Review. – 2007. – № 32(4). – P.1155–1179.

6. Проблемы социального предпринимательства должны более широко освещаться в СМИ. Vteme.kz. [Электронный ресурс] - URL: http://vteme.kz/news/problemy_socialnogo_predprinimatelstva_dolzheny_bolee_shiroko_osveshshatsja_v_smi/2017-09-19-217 (қаралу күні: 01.11.2024).
7. Dees J.G., Emerson J. Enterprising nonprofits: A toolkit for social entrepreneurs. - New York: John Wiley & Sons, 2001. - 330 p.
8. Центр дневного пребывания для пожилых людей «Asar». Ru-ru.facebook.com. [Электронный ресурс] - URL: <https://ru-ru.facebook.com/centerasar> (қаралу күні: 30.10.2024).
9. АО «Фонд развития предпринимательства «Даму». [Электронный ресурс] - URL: <https://www.damu.kz/programmi/programmy-dlya-nachinayushchikh-predprinimateley/crowdfunding> (қаралу күні: 01.11.2024).
10. Айтбаева А. С миру по нитке: как собрать деньги через краудфандинг. The-village.kz. [Электронный ресурс] - URL: <https://www.the-village.kz/village/business/opyt/1321-crowdfunding> (қаралу күні: 19.10.2024)
11. Айтбай И. Результаты исследования «Возможности и перспективы развития социального предпринимательства в Казахстане». [Электронный ресурс] - URL: <http://www.almau.edu.kz/images/uploads/files/bda82b1d10db74df3098e7606c5e76f8.pdf> (қаралу күні: 30.10.2024).
12. Peredo A. M., McLean M. Social entrepreneurship: a critical review of the concept // World Business Journal.-2006.- № 41(1). - P.56-65.
13. Nyssens M., Defourny J. Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences // Journal of Social Entrepreneurship. - 2010. - Vol.11. - P.32-53.
14. Hemingway C., Maclagan P. Personal values of managers as drivers of corporate social responsibility // Journal of Business Ethics. - 2023. - №50. - P.33-44.
15. Bidet E., Eum H., Ryu J. Diversity of Social Enterprise Models in South Korea // Voluntas. - 2018. - №29. - P.1261-1273.

B.S.Tusupbaeva¹, B.M.Iskakov², M.K.Tuzubekova³

^{1,3}University "Turan-Astana", Astana, Kazakhstan

The role of social entrepreneurship in the innovative development of the state: the cluster approach

Abstract. The article discusses the importance and role of social entrepreneurship in the innovative development of the state. The authors described social entrepreneurship as an effective business model aimed at solving social problems of society and analyzed its impact on the development of an innovative ecosystem. The main goal of the scientific work is to determine the development of methods and mechanisms for the development of social entrepreneurship using a cluster approach. This approach aims to strengthen partnerships between social enterprises, government agencies, research institutes and the private sector. The article highlights the role of clusters based on social entrepreneurship in increasing innovative potential at the regional and national levels.

The authors have the task of determining their effectiveness by comparing international and domestic practices of a cluster approach focused on social entrepreneurship using theoretical, comparative and system analysis methods. Describes the main directions of state policy to support social entrepreneurship, including the tools necessary to realize the potential of the cluster approach. The results of the study suggest effective ways to integrate social entrepreneurship in ensuring innovative development strategies and socio-economic stability.

Keywords: Social Entrepreneurship, innovative development, cluster approach, innovation ecosystem, public policy, partnership between the state and business, innovation clusters.

Б.С. Тусупбаева¹, Б.М. Искаков^{2*}, М.К. Тузубекова³

^{1,3}Университет «Туран-Астана», Астана, Казахстан

Роль социального предпринимательства в инновационном развитии государства: кластерный подход

Аннотация. В статье рассматривается значение и роль социального предпринимательства в инновационном развитии государства. Авторами было описано социальное предпринимательство как эффективная бизнес-модель, направленная на решение социальных проблем общества, проанализировано его влияние на развитие инновационной экосистемы. Основной целью научной работы является выявление развития методов и механизмов развития социального предпринимательства с использованием кластерного подхода. Этот подход направлен на усиление партнерства между социальными предприятиями, государственными органами, научно-исследовательскими институтами и частным сектором. В статье показана роль кластеров, основанных на социальном предпринимательстве, в наращивании инновационного потенциала на региональном и национальном уровнях.

Авторы ставят задачу определить их эффективность путем сопоставления международного и отечественного опыта кластерного подхода, ориентированного на социальное предпринимательство, с использованием методов теоретического, сравнительного и системного анализа. Характеризуют основные направления государственной политики поддержки социального предпринимательства, в том числе инструменты, необходимые для реализации потенциала кластерного подхода. Результаты исследования предлагают эффективные пути интеграции социального предпринимательства в Стратегию инновационного развития и обеспечения социально-экономической стабильности.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, инновационное развитие, кластерный подход, инновационная экосистема, государственная политика, партнерство государства и бизнеса, инновационные кластеры.

References

1. Shumpeter, J. A. Teoriya jekonomicheskogo razvitija /J.A. Shumpeter. (Direkt-Media, Moskva, 2007, 400 p. – Rezhim dostupa: po podpiske. – Available at: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=26860> (accessed: 30.10.2024)
2. Pierre A., von Friedrichs J., Vincent J. Review of Social Entrepreneurship Research: Book chapter, In: Lundström A., Zhou C., von Friedrichs Y., Sundin E. (Eds.) Social Entrepreneurship. International Entrepreneurship Studies. – Springer, 29, 43-69 (2014).
3. De Leeuw E. Healthy cities: urban social entrepreneurship for health, Health Promotion International, 14(3), 261–269 (1999).
4. Fowler A. NGDOS as a historic moment: beyond helping social entrepreneurship or civic innovation? Third World Quarterly, 21(4), 637–654 (2000).
5. Edmondson A. C., McManus S. E. Methodological fit in research management, Academy of Management Review, 32(4), 1155–1179, (2007).
6. Problemy social'nogo predprinimatel'stva dolzhny bolee shiroko osveshhat'sja v SMI. [Social entrepreneurship issues should be covered more widely in the media] Vteme.kz. Available at: http://vteme.kz/news/problemy_socialnogo_predprinimatel'stva_dolzhny_bolee_shiroko_osveshhatsja_v_smi/2017-09-19-217 (accessed: 01.11.2024). [in Russian]
7. Dees J.G., Emerson J. Enterprising nonprofits: A toolkit for social entrepreneurs, New York: John Wiley & Sons, 2001. – 330 r.
8. Centr dnevnogo prebyvanija dlja pozhilyh ljudej «Asar». [Day care center for the elderly "Asar"] Ru-ru.facebook.com. Available at: <https://ru-ru.facebook.com/centerasar> (accessed: 30.10.2024). [in Russian]
9. АО «Fond razvitija predprinimatel'stva «Damu». [JSC "Entrepreneurship Development Fund "Damu"] Available at: <https://www.damu.kz/programmi/programmy-dlya-nachinayushchikh-predprinimateley/crowdfunding> (accessed: 01.11.2024). [in Russian]
10. Ajtbaeva A. S miru po nitke: kak sobrat' den'gi cherez kraudfanding. [From the world on a string: how to raise money through crowdfunding] The-village.kz. Available at: <https://www.the-village.kz/village/business/opyt/1321-crowdfunding> (accessed: 19.10.2024). [in Russian]
11. Ajtbaj I. Rezul'taty issledovaniya «Vozmozhnosti i perspektivy razvitija social'nogo predprinimatel'stva v Kazahstane». [Results of the study "Opportunities and prospects for the development of social entrepreneurship in Kazakhstan"] Available at: <http://www.almau.edu.kz/images/uploads/files/bda82b1d10db74df3098e7606c5e76f8.pdf> (accessed: 30.10.2024). [in Russian]
12. Peredo A. M., McLean M. Social entrepreneurship: a critical review of the concept, World Business Journal, 41(1), 56–65, (2006).
13. Nyssens M., Defourny J. Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences, Journal of Social Entrepreneurship, 11, 32-53, (2010).
14. Hemingway C., Maclagan P. Personal values of managers as drivers of corporate social responsibility, Journal of Business Ethics, 33–44, (2023).
15. Bidet E., Eum H., Ryu J. Diversity of Social Enterprise Models in South Korea, Voluntas, 29, 1261-1273, (2018).

Авторлар туралы мәлімет:

Ботагоз Түсупбаева – экономика ғылымдарының магистрі, «Тұран-Астана» Университеті, бизнес әкімшілендіру кафедрасының докторанты, Астана, 010000, Қазақстан.

Бауыржан Искаков – негізгі автор, экономика ғылымдарының кандидаты, бизнес әкімшілік кафедрасының профессоры, «Тұран-Астана» университеті Астана, 010000, Қазақстан.

Мадина Тузубекова – экономика ғылымдарының кандидаты, бизнес әкімшілік кафедрасының профессоры, «Тұран-Астана» университеті, Астана, 010000, Қазақстан.

Information about the authors:

Botakoz Tusupbaeva – Master of Economics, Doctoral student of the Department of Business Administration, “Turan-Astana” University, Astana, 010000, Kazakhstan

Bauyrzhan Iskakov – corresponding author, candidate of economic sciences, associate professor of the Department of “Business Administration”, “Turan-Astana” University, Astana, 010000, Kazakhstan

Madina Tuzubekova – candidate of economic sciences, associate professor of the Department of “Business Administration”, “Turan-Astana” University, Astana, 010000, Kazakhstan

Информация об авторах:

Ботагоз Тусупбаева – магистр экономических наук, докторант кафедры «Бизнес-администрирование», Университет «Туран-Астана», Астана, 010000, Казахстан.

Бауыржан Искаков – основной автор, кандидат экономических наук, профессор кафедры «Бизнес-администрирование», Университет «Туран-Астана», Астана, 010000, Казахстан.

Мадина Тузубекова – кандидат экономических наук, профессор кафедры «Бизнес-администрирование», Университет «Туран-Астана», Астана, 010000, Казахстан.

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).